

ДО ПЕРЕДІСТОРИЇ КОНФЛІКТУ У ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ (Ірако-Кувейтські відносини 1960-1980-х років)

З загарбленням Держави Кувейт збройними силами Іракської Республіки 2 серпня 1990 року, виник конфлікт в Перській затоці, який відразу ж прийняв міжнародний характер. Проте, йому передувало тривале протистояння між Іраком і Кувейтом, яке мало довге історичне коріння. Джерела вимог з іракського боку сягають часів утвердження і зміцнення Османської імперії.

У 1546 р. османські війська встановили контроль над Месопотамією та Східною Аравією, заснувавши там Мосульський, Багдадський та Басрський віласти. Кувейт поряд з Неджом був у 1550 р. віднесений до вілаєту Єль-Хаса. /1/ Але підпорядкування Кувейта турецькому султану було формальне: кувейтські шейхи сплачували йому тільки данину, а в зовнішніх відносинах вели себе цілком самостійно. Тільки у 70-х роках ХІХ століття Кувейт став казою Басрського вілаєту, Однак це не було оформлено юридично. Саме тому уряд Великобританії уклав з ним 23 січня 1899 р. таємну угоду яка надавала Англії виключні права в Кувейті, а фактично встановила Британський протекторат над ним. Але офіційно, "незалежним шейхством під британським протекторатом" Кувейт було оголошено тільки 3 листопада 1914 р., після вступу Туреччини у першу світову війну.

Під час війни за таємною угодою Сайкс-Піко 1916 р. Багдадський та Басрський віласти потрапили в британську сферу впливу, а Мосульський - у французьку. 25 квітня 1920 р. на конференції у Сан-Ремо англійці змогли добитися мандата на Мосульський вілаєт, утворивши таким чином Ірак. 23 серпня 1921 року після коронації Фейсала аль-Хусейна Ірак став конституційною монархією, /2/ а після заключення 10 жовтня 1922 р. англо-іракського договору - формально незалежною державою.

В тому ж році на Укарійській конференції була здійснена перша

спроба демаркації кордону між Іраком та Кувейтом, який у той час був також англійською підмандатною територією. Але займалися цим питанням англійці: Кувейт представляв британський політичний агент майор Джон Мор, а Ірак - верховний комісар Великобританії в цій країні Персі Кокс. Рішення конференції у 1923 р. було переглянуте, але не ухвалене. /3/

К 30-м рокам серед британського та іракського керівництва зріє розуміння необхідності відміни мандатної системи над Іраком. Тому 30 червня 1930 р. у Лондоні укладається англо-іракський договір "Про дружбу та союз", формально відмінивший мандат. Але, тільки 3 жовтня 1932 р., після вступу Ірака до Ліги Націй мандат був скасований офіційно, а Іракське королівство стало незалежним де-юре. /4/

Став незалежною державою Ірак, всеж таки, залишився під сильним британським впливом, доказом чого був практично повний контроль Великобританії над економікою Ірака та створення 24 лютого 1955 р. при безпосередній участі Великобританії військово-політичного блоку - "Багдадський пакт". Крім того, в період з 1956 по 1958 роки британські політики планували створити Ірако-Йорданську Хашимітську федерацію з приєднанням Кувейта та Бахрейна до неї. /5/ Проте ці плани не були здійснені з причини військового заколоту в Іраці 14 липня 1958 р. Вже 15 липня 1958 р. нове іракське керівництво оголошує вихід з "Багдадського пакту", що і відбувається 24 березня 1959 р.

Ці дії іракського уряду викликали негативну реакцію в Великобританії, керівництво якої, використовуюя свої війська в Йорданії і Кувейті та військові кораблі в Перській затоці планували застосувати їх проти вже Іракської Республіки. В цей час в Кувейті діє опозиція британському протекторату- Демократична Ліга Кувейта, а керівництво цієї території проводило все більш самостійну політику, спираючись на угоди з Великобританією від 1958 р., січня, квітня і травня 1960 р.

Правлячі кола Кувейта намагаючись послабити тиск опозиції поставили перед Англією питання про відмову від угоди 1899 р. До тогож XV сесія ООН у 1960 р. ухвалила декларацію по надання незалежності всім колоніально-залежним країнам та територіям. Тому британські та кувейтські представники розпочали переговори про незалежність Кувейта, які закінчилися 19 червня 1961 р. відміною угоди 1899 р. як "застарілої та несумісної з суверенітетом та незалежністю Кувейта". В той же час Великобританія обумовила

право захищати інтереси незалежного Кувейта у випадку агресії з боку сусідніх країн.

25 червня 1961 р. Ірак не визнав новий статус Кувейту, а прем'єр-міністр Іраку Абдель Керим Касем заявив про "спадкоємне право" на цю територію, яка лише була часткою Багдадського вілаєта за часів Османської імперії, при цьому шейх Кувейта був лише представником губернатора Басри. Іноземні держави, в тому числі і Великобританія не визнали суверенітет Османської імперії над Кувейтом. У спеціальному меморандумі від 28 червня 1961 р., який іракський уряд надіслав у Лігу Арабських Держав. Ірак наводив аргументи на користь своїх домагань на Кувейт.

У відповідь уряд Кувейта звернувся за допомогою до ООН і Великобританії. В той же день Англія заявила про відсрочку виведення своїх військ та кораблів ВМФ з порта Ель-Кувейт, а 1 липня 1961 р. з вертолітоносця "Булварк" висадились перші 750 англійських військових з технікою в Кувейті, у відповідь на "наполегливе та пильне прохання" еміра Кувейта шейха Абдали ас-Салима ас-Сабаха, який одночасно надіслав скаргу у Раду Безпеки ООН на Ірак. В свою чергу іракський уряд підкреслив що він не збирається силою здійснювати втілення в життя своїх прав на Кувейт. /6/ 1 липня 1961 р. почала вводити свої військанатериторію Кувейта і Саудівська Аравія, а інші арабські країни не підтримавши дії Ірака, заявили про свою готовність зробити теж саме. В жовтні на зміну англійським військам в Кувейт прибули контингенти із Саудівської Аравії, Йорданії, Сирії, ОАР, Судана, які залишалися там до кінця січня 1963 р.

Тільки після баасістського заколоту в Іраці 8 лютого 1963 р. ірако-кувейтський конфлікт вдалося врегулювати. За наполяганням Англії в жовтні 1963 р. прем'єр-міністр Іраку Ахмед Хасан Бакр офіційно визнав суверенітет Кувейта та відмовився від домагань на його територію. А в січні 1964 р. Ірак і Кувейт встановили дипломатичні відносини.

Таким чином, ірако-кувейтське протистояння вдалося загасити, але не ліквідувати.

Надалі Ірак будував свої відносини з Кувейтом в контексті "арабської єдності": "Ірак не визнає роблених кордонів, оскільки ми виступаємо за арабську єдність", - висловився у 1968 р. прем'єр-міністр Іраку Тахер Яхья. /7/ На початку 70-х рр. відносини між двома країнами завдяки політиці Великобританії і Ірана знов загострилися. Після прийняття рішення про виведення британських

військ із району Перської затоки, шахський Іран претендував на роль лідера в регіоні, що суперечило інтересам Ірака.

В цій ситуації Ірак намагався заручитися підтримкою Кувейта та інших арабських країн висунув ідею створення арабської оборонної організації, куди ввійшли б усі країни Перської затоки. Але ця ініціатива не була підтримана Кувейтом, Саудівською Аравією та іншими країнами. К літу 1970 р. після того, як Кувейт досяг угоди з Іраном про демаркацію територіальних вод, відносини між Іраком та Кувейтом погіршилися, так як Ірак теж претендував на них.

Захоплення 30 листопада 1970 р. іранським десантом островів Абу-Муса, Великий та Малий Томб зустріло різке засудження з боку всіх арабських країн, у тому числі і Кувейта. Ця подія підштовхнула Кувейт до зближення з Іраком, яке посилювалось у 1971-1972 рр. Почалася нормалізація відносин між двома країнами, яка перервалася на початку 1973 р., коли знову виникли суперечки по прикордонним питанням. Згодом вони переросли у збройні зіткнення на лінії державного кордону. /8/

20 березня 1973 р. Іракські війська зайняли кувейтський прикордонний пост Самта та висадилися на островах Бубіян і Варба. Іракське керівництво заявило, що пішло на це з метою захисту свого тільки що збудованого порту Умм-Каср, а також звернулось з проханням до уряду Кувейта передати ці острови в аренду. У відповідь Кувейт припинив надання фінансової допомоги Іраку. /9/ Ситуацію загострювало те, що в цьому районі передбачалися великі родовища нафти. 21 березня генеральний секретар Ліги Арабських Країн Махмуд Ріад зустрівся з керівниками Кувейта та Іраку, а Саудівська Аравія за проханням кувейтського уряду ввела на його територію 15 тисяч своїх військових. Військову допомогу Кувейту запропонували Іран та Йорданія, а Сирія і Єгипет стали посередниками в цьому конфлікті. 25 березня Ірак погодився на переговори с Кувейтом, а в квітні його війська залишили захоплені території. 20 липня 1977 р. іракські та кувейтські війська були відведені від кордону. /10/ Узгодження протоколу про політичне, економічне та культурне співробітництво, що врегулювало напруження між двома країнами відбулось у листопаді. /11/

Не враховуючи різноманітні проблеми, відношення між Іраком та Кувейтом до 1989 р. були цілком сталими, що зв'язано в ірано-іракською війною 1980-1988 рр. Кувейт в цьому конфлікті виявляв Іраку всебічну підтримку, в тому числі і фінансову у розмірі 17 млрд.

долларів. /12/ Війна, закінчившись перемогою Ірака, зробила цю країну регіональною супердержавою з армією в 1 млн.чоловік, а також дозволила йому розв'язати ряд питань, які раніше він намагався вирішити за рахунок Кувейту.

Претензії іракської сторони багато в чому виходили із необхідності забезпечити розвиток своєї економіки, основою якої була нафтова промисловість. Ірак може експортувати нафту по трубопроводах через території Турції та Сирії до Середземного моря і Саудівською Аравією до Червоного. Але цей шлях дорогий, так як треба платити за транзит нафти зазначеним країнам та ненадійний, тому що кожна з них в будь-яку мить може перекрити його, як це наприклад зробила Сирія в квітні 1982 р. /13/ Інший шлях вивозу нафти безпосередньо з портів Іраку до замовника танкерами. Він має більше переваг над першим, але потребує розвинену сіть портів. Між іншим порти необхідні для риболовецького флоту, який приносив Іраку до 1980 р. 3% прибутків. В ті часи Ірак мав тільки три порти: основний-Басра знаходиться на річці Шатт-ель-Араб в 90 км. від узбережжя Перської затоки та мав обмежені можливості для прийняття танкерів; другий- Фао також мав обмежені можливості; третій- Умм-Каср, хоча і знаходився на узбережжі Перської затоки, зайнятий в основному військовими кораблями, а форватери до нього контролюються Кувейтом. Все це спонукало лідерів Ірака шукати більш доступний вихід до моря, розуміючи, що його берегова лінія, довжиною в 58 км., непридатна для будівлі нових портів.

В результаті війни з Іраном Ірак захопив територію площею 2000 км² /14/. Але там треба було тримати великі контингенти військ, тому спираючись на значні збройні сили лідери Іраку знов звернулися до Кувейту. В разі його окупації Ірак отримав би, ще 120 км., узбережжя для будівлі 1-2 портів, не рахуючи існуючих. /15/ Крім того Ірак враховував і те, що Кувейт разом з ОАЕ і Саудівською Аравією проводив в ОПЕК політику, що зачіпляла інтереси інших країн. /16/ Так починаючи з 1983 р. вони постійно перевищували квоти за видобуток нафти встановлених ОПЕК, що призвело до зниження цін на цю сировину з 18 до 13 долларів за барель. Ініціатором цього порушення стали ОАЕ, які самостійно установили собі квоту на рівні якої і вели добування. Кувейт претендував на квоту 12% замість 6,8% дозволених йому, а фактично, вів добував на рівні ОАЕ. А на початку 1990 р. Кувейт заявив, що діє так для того, щоб не дати зрости цінам на нафту. Це було вигідно країні.

так як стимулювало зростання попиту та розширення продажу нафтопродуктів, які виробляв Кувейт, маючи найбільшу сіть нафтопереробних заводів та автозаправних станцій серед усіх країн ОПЕК. Цією політикою Кувейт у співдружності з п'ятьма арабськими країнами Перської затоки намагався стримати претензії Ірака і Ірану на гегемонію в регіоні. І дійсно, Ірак не маючи зростання доходів від експорту нафти став в незмозі сплачувати свій зовнішній борг (80 млрд. дол.) та фінансувати проекти розвитку країни. Крім того головні кредитори Ірака відмовили йому в нових зайомах, що загрожувало економіці цієї країни повним крахом. /17/ Тому разом з Саудівською Аравією Ірак скликав 11 липня 1990 р. в місті Джидда зустріч міністрів нафти п'яти країн Перської затоки, на якій була досягнута домовленість не перевищувати квоту до зростання ціни на нафту з 13 до 18 дол. за барель. /18/

18 липня 1990 р. на засіданні Ліги Арабських Держав в Тунісі Ірак звинуватив ОАЕ і Кувейт в "спрямованій агресії" і закликав ці країни списати його воєнні борги. Водночас Ірак заявив, що 10 років Кувейт заливав світ дешевою нафтою, чим наніс Іраку шкоду на 89 млрд. доларів. При цьому частку нафти варгістю 2,4 млрд. доларів Кувейт викрав з 7 іракського родовища Румейла. /19/

19 липня представник Кувейта в ООН відкинув іракські звинувачення заявивши, що це "іракські бригади вторгаються в нафтові райони Кувейта пробурюючи там шпари" та звернувся в Лігу Арабських Країн з проханням вирішити проблему демаркації ірако-кувейтського кордону. 22 липня Ірак відмовив сплачувати борг Кувейту, та зажадав від нього кредитів ще на 10 млрд. доларів, й передачі в аренду островів Бубіян та Варба. При цьому президент Іраку Садам Хусейн заявив, про своє право на це, оскільки воюючи з Іраном, він захищав Кувейт від режиму аятоли Хомейні. Слід відмітити і те, що Генеральний секретар ООН Перес де Куел'яр підтримав вимоги Ірака.

25 липня 1990 р. в Женеві на зустрічі міністрів нафти країн ОПЕК кувейтський міністр Р.С. аль-Амеері заявив, що вимоги Іраку встановити ціну на нафту в 25 доларів не реальні, але підкреслив: його країна погодиться з будь-яким рішенням ОПЕК. Тільки 27 липня було знайдено компромісне рішення про встановлення ціни на нафту у розмірі 21 долар за барель, а за добу до цього Ірак погодився на переговори з Кувейтом. Вони розпочались 31 липня в Джидді, але 1 серпня були перервані висунутим Іраком ультіматумом до Кувейту: компенсувати втрати Ірака від крадіжки

його нафтових ресурсів, уступити острови Бубіян та Варба, виконати усі раніше висунуті вимоги. /20/

В той же день емір Кувейту шейх ас-Сабах прийняв усі вимоги Ірака, крім одної- про острови. Але рішення про вторгнення в Кувейт було вже прийнято.

Ірако-кувейтські відносини з часу оформлення Кувейта як незалежної держави фактично являли собою локальне міждержавне протистояння за виключенням періоду ірано-іракської війни. Воно базувалося на територіальних та економічних претензіях, що мали історичні та стратегічні коріння. Завдяки серйозним протиріччям позицій Ірака та Кувейта, в ті роки воно навряд чи могло бути вирішено мирним шляхом.

Примітки

1. Иванов И. Османское завоевание арабских стран 1516-1574.-М.: Наука, 1984.-С.55
2. Мелинцашвили А. М. Ирак в годы английского мандата.-М.: Наука, 1969.-С.104
3. Мелкумян Е. С. Кувейт в 60-80 годы. Социально-экономические процессы и внешняя политика.-М.: Наука, 1989.-С. 122
4. Оганесян П. О. Национально-освободительное движение в Ираке (1917-1958).-Ереван:Издательства АН Армянской ССР, 1976.-С.225
5. Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке 1945-1965/ по ред. I Л.Бондаревского.-М.: Наука, 1966.-С.269
6. За рубежом -1961.-№ 27
7. Волович А. Государство Кувейт: Очерк политической истории//Ближневосточный кур'ер, 1998.-№ 2.-С.21
8. Оганесян П. Н. Отношение Иракской Республики со странами Востока.-Ереван: Издательство АН Армянской ССР, 1985.-С. 79-83
9. Walid E. Moubarak The Kuwait Fund in the context of Arab and Third world politics// The Middle East Journal, 1987.-№ 4.-р. 459
10. The Middle East Journal, 1977.-№4.-р.474
11. Государство Кувейт. Справочник /под редакцией В. А. Исаева.-М.: Наука, 1990.-С. 78
12. Халио аль-Таррах Звено в планах Багдада //За рубежом, 1990.-№ 34
13. Ниязматов. Ш. Ирано-иранский конфликт Исторический очерк.-М.: Наука, 1989.-С.91
14. Иранская революция 1978-1979. Причины и уроки/под редакцией А. З. Арабджаняна.-М.: Наука, 1989.-С. 402
15. Taheri A. Golfe Persique: tempete Sur l' "Eldorado"//Politique intern.-P., 1990.-№49.-р.65
16. A world in crisis. A marxist analysis for the 1990-s.-London, 1994.-р. 49
17. Морюс В. Персидский залив: деньги, нефть, оружие//За рубежом, 1990.-№ 34
18. Правда, 1990.-12 июля
19. Конопляник А. Конфликт в Персидском заливе: экономические предпосылки и последствия//Мировая экономика и международные отношения, 1991.-№ 4.-С. 139
20. Сафончук В. Дипломатическая история "Бури в пустыне"//Международная жизнь. 1996.-№ 10.-С.23-26